

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Історичний факультет
Кафедра всесвітньої історії

Кваліфікаційна робота
(магістра)

з теми: **«МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ІСТОРИЧНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧАМИ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ
ОСВІТИ ЗАСОБАМИ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ (В УМОВАХ
ЦИФРОВОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА)»**

Виконала: здобувачка вищої освіти
II курсу, групи Ist1-M23z
спеціальності 014 Середня освіта (Історія)
за освітньою програмою
Середня освіта (Історія)
ПІГОВИЧ Ірина Олексіївна

Науковий керівник:
СТЕПАНКОВ Валерій Степанович,
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри всесвітньої історії

Рецензент:

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Історіографія, джерельна база й методологія дослідження.....	7
1.1. Історіографія проблеми.....	7
1.2. Огляд джерел.....	18
1.3. Методи дослідження.....	22
РОЗДІЛ 2. Роль цифрових технологій у формуванні історичної компетентності.....	25
2.1. Хронологічна та просторова складники історичної компетентності	25
2.2. Логічна та аксіологічна компоненти предметної компетентності..	48
2.3. Інформаційна складова історичної компетентності.....	56
РОЗДІЛ 3. Формування історичних компетентностей засобами цифрових технологій.....	64
3.1. Проєкт розробки уроку в умовах цифрового середовища.....	64
3.2. Самоаналіз уроку.....	75
ВИСНОВКИ.....	79
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ.....	83
ДОДАТКИ.....	99

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасний розвиток суспільства характеризується активною цифровізацією всіх сфер його життя, тому процес диджиталізації в Україні набирає обертів із впровадженням концепцій щодо розвитку цифрових компетентностей та розробкою цифrogramів для різних професій, зокрема й вчителів. Зміна існуючої парадигми в освіті й запровадження компетентнісного підходу до навчання стимулювало застосовування інноваційних технологій на уроках. Втім, це стало викликом для педагогів, адже необхідно було не лише змінювати підходи та методи викладання, але й бути грамотним у цифровій сфері. Наразі відомо багато інноваційних технологій освітнього напрямку, спроможних забезпечити якісне та цікаве навчання в різних галузях освіти, зокрема, й історичної. Однак в Україні питання формування та розвитку історичних вмінь та навичок засобами цифрових технологій не знайшло належного дослідження. З'являються тільки перші публікації на базі одного-двох онлайн-сервісів, хоча у світі це відома практика, елементи якої присутні на кожному занятті.

Школярі, які народилися і зростають у цифрову епоху четвертої індустріальної революції, відчують природну потребу в інтерактивних формах навчання з використанням сучасних технологій, що роблять освітній процес більш цікавим, доступним та динамічним. Вони допомагають учням глибше зрозуміти історичні процеси, краще аналізувати інформацію, робити обґрунтовані висновки та формувати громадянську позицію. Використання цифрових технологій у навчанні історії відкриває широкі можливості для розвитку критичного мислення, інтерактивного засвоєння матеріалу та індивідуалізації навчального процесу, що, в свою чергу, вимагає нових методичних підходів, які забезпечують ефективне формування історичної компетентності учнів. І ця проблема набуває особливої актуальності на тлі освітніх реформ в Україні, спрямованих на реалізацію концепції Нової української школи. Зважаючи на це, дослідження методики формування

історичної компетентності засобами цифрових технологій є не лише актуальним, але й необхідним для забезпечення якісного освітнього процесу.

Об’єкт дослідження – процес творення компетентностей учнів у цифровому освітньому середовищі.

Предметом дослідження є методика використання цифрових технологій для формування історичної компетентності в учнів.

Хронологічні межі роботи охоплюють першу чверть ХХІ ст. Нижню межу визначено початком процесу методики формування в Україні історичної компетентності здобувачів середньої освіти засобами цифрових технологій, а верхню – вагомими здобутками сучасної методики використання цифрових технологій у творенні історичної компетентності.

Метою роботи є аналіз структурних складових історичної компетентності та розробка методики її формування й розвитку під час проведення уроків історії на основі використання інноваційних методів та прийомів навчання з залученням цифрових технологій.

Для досягнення мети необхідно розв’язати наступні **завдання**:

- проаналізувати історіографію впровадження в освітній процес цифрових технологій для формування і розвитку предметних компетентностей;
- дослідити джерельну базу на основі освітніх стандартів та концепцій щодо запровадження диджиталізації у навчання учнів;
- з’ясувати хронологічний та просторовий компоненти історичної компетентності й визначити сучасні методи їх розвитку на уроках історії;
- висвітлити логічний та аксіологічний складники предметної компетентності з історії й дослідити їх формування засобами цифрових технологій;
- вияснити роль інноваційних методів навчання для розвитку інформаційного компоненту історичної компетентності;
- розробити й запропонувати власну модель методики використання цифрових технологій на уроках історії;

- підготувати проєкт уроку на базі запропонованих у дослідженні методів та прийомів для розвитку вмінь і навичок учнів в умовах цифрового середовища та провести його самоаналіз.

Методологічні засади дослідження. У роботі використано загальнонаукові методи проведення досліджень, зокрема, аналітичний метод для аналізу джерельної бази та літератури, а метод синтезу з метою об'єднання різних наукових підходів та метод оцінки для визначення їх ефективності й результативності. Отож, під час дослідження було використано системний підхід, оскільки в роботі історичну компетентність розглядаємо як цілісну систему, яка складається з структурних одиниць і містить власні методи й засоби навчання, умови реалізації та результати діяльності. Також застосовано компетентнісний підхід, бо тема роботи спрямована на дослідження однієї з освітніх галузей, тому й методи і прийоми роботи побудовані відповідно до принципів даного підходу. Діяльнісний підхід підкреслює важливість активного залучення учнів до навчального процесу, де використання цифрових технологій сприяє формуванню вмінь і навичок через практичну діяльність. Особистісно-орієнтований підхід зосереджує увагу на індивідуальних потребах і здібностях учнів, створюючи умови для їхнього саморозвитку й самореалізації в навчанні історії. Інноваційний підхід реалізується через використання сучасних цифрових технологій та дидактичних прийомів і методів представлення навчального матеріалу та роботи з учнями з метою підвищення ефективності та забезпечення актуальності набутих компетенцій. Міждисциплінарний підхід застосовується у зв'язку з розвитком не лише історичних, але й цифрових компетенцій під час освітнього процесу.

Елементи наукової новизни дослідження. Вперше в історії української методики зроблено успішну спробу розробити методичні засади формування історичної компетентності у здобувачів середньої освіти засобами цифрових технологій.

Практичне значення роботи. Виконане дослідження буде корисним у навчально-методичній роботі вчителів під час підготовки до уроків історії для

вдосконалення освітнього процесу в умовах цифрового освітнього середовища. Його можна використовувати й для розробки сучасних дидактичних матеріалів та інноваційних освітніх ресурсів, а також під час розробки семінарів, тренінгів та курсів підвищення кваліфікації педагогів, що базуються на засадах компетентнісного навчання.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження були апробовані у вигляді доповіді з теми: «Використання мемів як засобів актуалізації пізнавальної діяльності на уроках історії» на звітній науковій конференції (12–13 березня 2024 р.). Також 18 квітня 2024 р. у Кам'янець-Подільському ліцеї з посиленою військово-фізичною підготовкою було проведено інтегрований урок з історії у рамках участі у Всеукраїнському фестивалі «STEM-весна» з застосуванням методики використання прийому дидактичного коміксу.

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 2 статті у збірниках наукових праць «Проблеми дидактики історії» (Вип. 15, 2024) та «Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка» (Вип. 23, 2024).

Структура роботи складається зі вступу, трьох розділів, які містять п'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та літератури з 158 найменувань, додатків. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи – 98 сторінок. Основний текст становить 82 сторінки.

ВИСНОВКИ

Отже, у роботі досліджено одну з предметних компетентностей, зокрема, історичну, що складається з п'яти структурних елементів, для формування та розвитку яких необхідно використовувати дидактичні методи та прийоми навчання. Однак у сучасному світі відбувається глобальна цифровізація освіти, одним з завдань якої є підвищення ефективності проведення навчальних занять, що проявляється у різноманітні підходів щодо застосування цифрових засобів навчання через розробку інтерактивних вправ та завдань в онлайн-сервісах та на освітніх платформах. Основною вимогою до проведення такого виду занять є наявність цифрового освітнього середовища та достатнього рівня цифрової грамотності вчителя, тому на законодавчому рівні розроблено відповідні концепції та плани реалізації впровадження цифрових методів навчання і розвитку відповідних компетентностей у населення України. Отож, під час виконання дослідження проаналізовано законодавчі джерела щодо впровадження компетентностей в освітній процес та його цифровізацію, що дало змогу прояснити сучасний стан реалізації інноваційних підходів та майбутні перспективи розвитку освіти як в Україні, так і у світі. Зауважимо, що розглянувши наукові праці та іншу літературу, прийшли до думки, що в розвинутих країнах світу диджиталізація освіти відбувається досить динамічно, наприклад, з залученням імерсивних технологій, зокрема, віртуальної та доповненої реальності, штучного інтелекту та різноманітних інтерактивних вправ. Такі елементи присутні на кожному уроці й стали нормою для учнів, а домашні завдання носять переважно творчий та креативний характер, з залученням критичного мислення, що активізує пізнавальну діяльність в школярів різного віку. В Україні поки зроблено перші спроби розробки інтерактивних вправ, які інтегровані в навчальні підручники з історії України та всесвітньої історії для учнів 5–7 класів відповідно до Концепції Нової української школи з метою розвитку різних компетентностей. Навчальні підручники 8–11 класів містять лише окремі елементи застосування цифрових технологій переважно з покликаннями на мультимедійні матеріали, але з

завданнями на розвиток історичної компетентності. Також вони розроблені з врахуванням проведення практичних занять з історії, що позитивно впливає на розвиток вмінь і навичок у цій галузі освіти.

Сучасні підходи до навчання краще формують та розвивають компетентності необхідні для успішного майбутнього здобувачів освіти, мова йде про ключові та предметні. Отож, до структури історичної компетентності належать хронологічна й просторова складові. Найважливішим її компонентом науковці вважають хронологічну, оскільки розуміння виміру часу важливіше, ніж завчені дати. Формувати та розвивати хронологічні вміння допоможуть задачі з використанням стрічки часу, дидактичні ігри, завдання на складання хронологічних та синхроністичних таблиць, використання фрагментів історичних джерел, розв'язування хронологічних прикладів та рівнянь з застосуванням онлайн-сервісів. Щодо просторової компетентності, то вона пов'язана з хронологічною, адже простір і час не існують окремо та взаємопов'язані між собою. До просторових вмінь і навичок відносять не лише картографічні, які первинно формуються на уроках географії, але й вміння локалізувати події, з'ясовувати вплив географічного фактору, аналізувати та узагальнювати зміст карт. Однак важливо не лише орієнтуватися у соціально-історичному просторі, але й розвивати геопросторове мислення, яке формує в учнів вміння критично аналізувати інформацію та прослідковувати зв'язки між людиною та навколишнім середовищем. Для розвитку просторових вмінь і навичок застосовують геоінформаційні системи, електронні мапи, історичні симуляції, проводять інтерактивні історико-географічні вікторини, пропонують творчі завдання на розробку історичних карт.

Логічний складник предметної компетентності ґрунтується на досвіді та цінностях учнів, а також вміннях аналізувати, узагальнювати, систематизувати, осмислювати та виділяти головне й другорядне. У цьому випадку вчителю потрібно складати завдання на визначення ролі історичної особи, з'ясування причинно-наслідкових зв'язків історичних явищ і процесів, їх порівняння тощо. Ефективними стануть завдання на заповнення пропущених слів у тексті, аналіз

фотографій чи відео, бесіда з генеративним штучним інтелектом на обрану тему, розробка історичних портретів у візуальній формі, наприклад, у вигляді інфографіки чи плакату. Водночас, аксіологічна компетентність дозволяє побачити історію зсередини через призму власних цінностей та уявлень про історичний час, тому доречними є завдання на створення карти моральних дилем з використанням віртуальної дошки або запису подкасту, що стимулюватимуть в учнів рефлексію моральних цінностей.

Під час роботи з інформацією важливо володіти не лише технічними навичками опрацювання тексту, але й вмінням критично оцінювати та інтерпретувати отримані дані. Тому для розвитку інформаційної компетентності важливо працювати з історичними джерелами. Сучасні технології дозволяють подати їх в електронному вигляді у форматі зображення, аудіо- та відео-, наприклад, історичні навчальні комікси привернуть увагу учнів різного віку та закріплять знання змісту джерел, а меми допоможуть вдосконалити навчальний процес та залучити критичне мислення. Також корисними для роботи будуть інфографіки, за допомогою яких подається інформація великого обсягу, або ж інтерактивні книги, а на початку уроку зацікавлять у новій темі «хмарки» слів та ребуси. В дидактичних цілях пропонуються навіть завдання з використанням соціальних мереж, наприклад, для створення календарю подій чи віртуальних екскурсій.

На основі опрацьованої інформації та запропонованих нами методів та прийомів формування і розвитку різних складових історичної компетентності розроблено проєкт уроку з історії України для учнів 11 класу, який демонструє модель методики використання цифрових технологій на уроках історії. На уроці використано віртуальну дошку Padlet та її функціонал, онлайн сервіс для створення інтерактивних завдань LearningApps, відеоресурс YouTube, навчальні комікси середовища StoryboardThat, додатки Google та платформу Canva. Проаналізувавши розроблений проєкт, дійшли висновку, що він позитивно впливає на підвищення мотивації учнів, робить заняття інтерактивними, цікавими та ефективними, розвиває не тільки предметні компетентності, але й

ключові, включаючи цифрову. Подібні заняття сприяють активному залученню школярів до освітнього процесу, формуванню критичного мислення, творчих здібностей та навичок співпраці. Інтеграція цифрових технологій робить уроки більш наочними та сучасними, дозволяючи учням не тільки засвоювати знання, а й застосовувати їх у різних форматах, що розширює межі традиційного навчання, роблячи його інтерактивним, багатогранним і більш наближеним до реалій цифрового суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Джерела:

1. Власов В. С., Кульчицький С.В. Історія України (профільний рівень): підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Літера ЛТД, 2018. 304 с. С. 261.
2. Власов В., Данилевська О., Ващук Д. Історія України: підручник для 7 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Генеза, 2024. 192 с.
3. Власов В., Данилевська О., Ващук Д. Навчальний посібник для 8 класу закладів загальної середньої освіти, які беруть участь в інноваційному освітньому проєкті всеукраїнського рівня за темою «Розроблення і впровадження навчально-методичного забезпечення для закладів загальної середньої освіти в умовах реалізації Державного стандарту базової середньої освіти» у 2024/2025 навчальному році. Київ: «Генеза». 2024. Ч. 1. 60 с.
4. Власов В.С. Вступ до історії: підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Генеза, 2018. С. 17.
5. Власов В.С., Кульчицький С.В. Історія України (рівень стандарту): підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Літера ЛТД, 2018. 256 с.
6. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#n11> (дата звернення: 22.10.2024).
7. Державний стандарт базової середньої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrainska-shkola-2/derzhavniy-standart-bazovoi-serednoi-osviti> (дата звернення: 10.10.2024).
8. Ладиченко Т. В. Всесвітня історія: (рівень стандарту): підруч. Для 10-го кл. закл. заг. серед. освіти. Київ: Генеза, 2018. 160 с. С. 79.

9. Ладиченко Т., Лукач І., Івченко О. Всесвітня історія. Навчальний посібник для 8 класу закладів загальної середньої освіти, які беруть участь в інноваційному освітньому проєкті всеукраїнського рівня за темою «Розроблення і впровадження навчально-методичного забезпечення для закладів загальної середньої освіти в умовах реалізації Державного стандарту базової середньої освіти» у 2024/2025 навчальному році. Київ: «Генеза». 2024. Ч. 1. 49 с.
10. Ладиченко Т., Лукач І., Івченко О. Всесвітня історія. Підручник для 9 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: «Генеза». 2024. 192 с.
11. Ладиченко Т., Осмолівського С., Мальованого О. Всесвітня історія. Підручник для 9 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: «Генеза». 2022. 175 с.
12. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. Міністерство освіти і науки України. 2016. 40 с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 15.10.2024).
13. Пастушенко Р.Я. Вступ до історії: підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль: Астон, 2018. С. 30. <https://history.vn.ua/pidruchniki/pastyshenko-introduction-to-history-5-class-2018/4.php>
14. Полянський П.Б. Всесвітня історія (рівень стандарту). Підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Грамота, 2019. С. 10.
15. Пометун О.І., Малієнко Ю.Б., Дудар О.В. Всесвітня історія: підручник для 7 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Видавничий дім «Освіта». 2024. 224 с. С. 6.
16. Про затвердження Положення про електронний підручник: Наказ Міністерства освіти і науки України від 02 травня 2018 р. №440. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0621-18> (дата звернення 15.10.2024 р.)
17. Про освіту: Закон України розділ 2, Ст. 12, п. 1. № 38-39, ст.380 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

18. Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» від 18 грудня 2006 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_975#Text (дата звернення: 08.10.2024).
19. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку цифрових компетентностей та затвердження плану заходів з її реалізації» від 3 березня 2021 р. № 167-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-%D1%80#n13> (дата звернення: 24.10.2024).
20. Смолій В.А., Степанков В.С.. «Історія України» підручник для 7 класу ЗНЗ. Київ: ТОВ «Видавництво «Генеза». 2020. С. 15. 160 с.
21. Цифрограм для вчителів. Дія. Освіта. URL: <https://osvita.diia.gov.ua/digigram-test/teachers> (дата звернення: 14.10.2024).
22. Щупак Я.І., Бурлака О.В. та ін. Всесвітня історія: підручник для 8 класу закладів загальної середньої світи. Київ: УОВЦ «Оріон», 2021. 192 с.
23. Щупак І. Я. Всесвітня історія: підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. / К. : УОВЦ «Оріон», 2017. 208 с.
24. Decision (EU) 2022/2481 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2022 establishing the Digital Decade Policy Programme 2030 (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dec/2022/2481/oj>
25. DigComp 2.2 – The Digital Competence Framework for Citizens. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2022. (дата звернення: 14.10.2024).
26. DigCompUA for Citizens 2.2. Рамка цифрової компетентності громадян України. Міністерство цифрової трансформації України. 2023. 105 с.
27. Digital education action plan (2021-2027). URL: https://education.ec.europa.eu/sites/default/files/document-library-docs/deap-factsheet-sept2020_en.pdf (дата звернення: 24.10.2024).

28. State of the Digital Decade 2024 Communication: European Commission. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/2024-state-digital-decade-package> (дата звернення: 24.10.2024).

Література:

29. Бабенко Т. Інформаційна компетентність як складова інформаційної культури майбутніх учителів історії. *Наукові записки КДПУ*. Серія: Педагогічні науки. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. Вип. 93. С. 22–26.
30. Баханов К. Організація особистісно орієнтованого навчання. Порадник молодого вчителя історії. Харків: Вид. група «Основа». 2008. 159 с.
31. Баханов К. Теоретико-методичні засади трансформації сучасної шкільної історичної освіти: Автореф. дис... д-ра пед. Наук. Ін-т педагогіки АПН України. К., 2007. 43 с.
32. Баханов К. Традиції та інновації в навчанні історії в школі: дидактичний словник-довідник. Запоріжжя: Просвіта, 2002. 108 с.
33. Баханов К., Баханова О., Барнінець О., Венцева В., Гуренко О., Десятов Д., Кашкарьов Г., Мирошніченко В., Мокрогуз О., Нищета В., Федчиняк А. Теорія і практика запровадження компетентнісного підходу до навчання історії в школі: Колективна монографія. Донецьк: ЛАНДОН-XXI. 2012. 520 с.
34. Баханов К.О. Сучасна шкільна історична освіта: інноваційні аспекти: Монографія. Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, ЛТД». 2005. 384 с.
35. Бахмат Н.В., Сторчова Т.В., Моцик Р.В. Мелекєсцева Н.В., Братиця Г.Г. Сучасні тенденції розвитку цифрової компетентності майбутніх учителів: європейський досвід. *Академічні візії*. 2023. Вип. 15. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7575753> (дата звернення: 24.08.2024).
36. Бібік Н.М., Ващенко Л.С., Локшина О.І. та ін. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. К.: К.І.С., 2004. 112 с.

37. Білоцерківець Т.А. Історія в датах (формування хронологічної компетентності на уроках історії). Кунцеве, 2012. URL: <https://www.slideshare.net/ssuser4fe418/ss-46720907> (дата звернення: 24.08.2024).
38. Богдановська Л.П. Використання інформаційно-комунікаційних технологій на уроках історії. *Рідна школа*. 2013. № 3. С. 62–65.
39. Богдановська Л.П. Перспективи використання програмних та мереживих засобів у процесі вивчення всесвітньої історії. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2011. Вип. 7. С. 25–31.
40. Бурлачка М. Діджиталізація освіти під час викладання історії України в умовах воєнного стану. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика». Вип. 55. Т. 1. 2022. С. 216–220.
41. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов, ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
42. Вівсяна І. Підготовка вчителів історії до формування просторової компетентності учнів. *Теорія та методика навчання суспільних дисциплін: науково-педагогічний журнал*. Суми: СумДПУ ім. А.С. Макаренка. Вип. 9. 2021. С. 15–18.
43. Власов В.С. Як сформувати в учнів просторові уявлення та уміння. Компетентнісно орієнтована методика навчання історії в основній школі: методичний посібник / О.І. Пометун, Н.М. Гупан, В.С. Власов. К.: ТОВ «КОНВІ ПРІНТ». 2018. С. 81–95.
44. Власов В.С. Як сформувати в учнів уміння працювати з інформацією. Компетентнісно орієнтована методика навчання історії в основній школі: методичний посібник / О.І. Пометун, Н.М. Гупан, В.С. Власов. К.: ТОВ «КОНВІ ПРІНТ». 2018. С. 104-124.
45. Власов В.С. Як сформувати в учнів хронологічні уявлення та уміння. Компетентнісно орієнтована методика навчання історії в основній школі:

- методичний посібник. О. І. Пометун, Н. М. Гупан, В. С. Власов. К.: ТОВ «КОНВІ ПРІНТ». 2018. С. 46–80.
46. Вовк О.В., Черемський Р.А. Інфографіка як ефективний засіб навчання. *Інформаційні технології в освіті*. 2017. Вип. 4 (150). С. 199-205.
 47. Ганаба С. Критичне мислення як компетенція та технологія навчання: можливості використання на уроках історії. *Проблеми дидактики історії: збірник наукових праць*. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2024. Вип. 15. С. 19.
 48. Гриценко А.П. Основні складові інформаційної компетентності майбутніх учителів історії. *Український педагогічний журнал*. 2018. №4. С. 86-90. С. 88.
 49. Гриценчук О.О. ІКТ у предметах суспільствознавчого циклу в школі США: аспект стандартизації. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2009. №5. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/149/1/%D0%93%D1%80%D0%B8%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%87%D1%83%D0%BA_5-2009.pdf
 50. Гриценчук О.О. Стратегія впровадження ІКТ в цикл суспільствознавчих дисциплін в школі Великої Британії. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2009. №6. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/148/1/%D0%93%D1%80%D0%B8%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%87%D1%83%D0%BA_6-2009.pdf
 51. Грінченко В. Використання інфографіки при вивченні середньовічної та ренесансної культури у шкільних курсах «Всесвітня історія» та «Мистецтво». *Теорія та методика навчання суспільних дисциплін: науково-педагогічний журнал*. Суми: СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2021. Вип.9. С. 154–165.
 52. Десятов Д. Використання Інтернет-ресурсів вчителем історії. *Історія в школі*. 2009. № 4. С. 37–42.
 53. Десятов Д. Використання мережевих технологій як засобу організації кооперативної діяльності учнів в процесі навчання. *Історія та правознавство*. 2013. № 28. С. 2–5.

54. Десятов Д. Використання мережевого геосервісу Google-Maps в процесі навчання історії. *Історія в школі*. 2013. № 6. С. 22–24.
55. Десятов Д. Використання блогу як медіа-освітньої технології в процесі навчання історії (на прикладі теми: «Українська СРР в умовах нової економічної політики (1921–1928 рр.)»). *Історія в школі*. 2011. № 3. С. 45–48.
56. Десятов Д. Використання веб-квесту як методу розвитку дослідницьких умінь учнів у процесі навчання історії. *Історія в школі*. 2012. № 9. С. 22–25.
57. Десятов Д. Дидактичний потенціал віртуальної навчальної спільноти. *Історія та правознавство*. 2014. № 4/5. С. 7–11.
58. Десятов Д. Методика використання відеосвідчень на уроках історії. *Історія та правознавство*. 2010. №19/20/21. С. 25–29.
59. Десятов Д. Оволодіти історичним простором (З досвіду організації практичних робіт з історичною картою, на прикладі теми «Середньовічне місто»). Всесвітня історія. 7 клас. Історія в школах України. 2005. №10. С. 18–20.
60. Дмитренко К.А., Коновалова М.В., Семиволос О.П., Бекетова С.В. Звичайні форми роботи – новий підхід: розвиваємо ключові компетентності. Методичний посібник. Харків: ВГ «Основа», 2019. С. 81–82. (Серія «Нові формати освіти»).
61. Дрогайцев О.І. Формування інформаційної компетентності студентів вищих навчальних закладів у процесі навчання гуманітарних дисциплін: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.09. Кривий Ріг: Б.в. 2009. 20 с.
62. Желіба О. Методичні засади використання умовно-графічної наочності у процесі навчання всесвітньої історії в 10-11 класах дисертація: дис... канд. пед. наук: 13.00.02. Національний педагогічний ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2003. 293 с.

63. Зацерківна М., Халіманенко В. Соціальні мережі як ефективне середовище в освітньому процесі. *Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері*. Т. 7. № 1. С. 46–57.
64. Ічанська Н. В., Єрьомченко Д. Д. Використання комп'ютерних технологій на уроках історії. *Математика. Інформаційні технології. Освіта. Матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції*. Луцьк. 2023. С. 91–94.
65. Казаков Г., Точиліна І. Використання Chat GPT у викладанні історії в закладах середньої освіти: погляд вчителя. *Гуманітарні студії: історія та педагогіка*. 2024. №1 (7). С. 42–51.
66. Кінд-Войтюк Н. Сучасний вчитель історії та інформаційно-комунікаційна компетентність на уроках у Новій українській школі. *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис*. 2021. Чис. 24. С.103–107.
67. Кравцов С. С. Використання інформаційно-комп'ютерних технологій на уроках історії. *Теорія та методика навчання суспільних дисциплін: науково-педагогічний журнал*. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка. 2018. № 1 (6). С. 93–98.
68. Ладиченко Т. Компетентнісний підхід до вивчення історії на прикладах підручників з всесвітньої історії. *Історія в рідній школі*. 2020. №6. С. 19–21. С. 20.
69. Ладиченко Т.В. Компетентнісний підхід до вивчення всесвітньої історії в НУШ. *Шляхи реалізації концептуальних засад НУШ при вивченні історії у закладі загальної середньої освіти. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Тернопіль: Видавництво ТНПУ. 2020. С. 64–67.
70. Лейбенгруб П. Дидактика уроку історії в середній школі. Київ: Радянська школа. 1968. 185 с.
71. Леміжанська О. Подкасти, як інноваційний інструмент в освіті: нові можливості для уроків історії. *Проблеми дидактики історії*. Збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2024. Вип. 15. С. 145–153.

72. Лук'янець В. Хронотоп. Філософський енциклопедичний словник. Київ: Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України: Абрис, 2002. 742 с.
73. Ляшенко О. Спірін О., Литвинова С., Пінчук О., Овчарук О., Сухіх А. Концептуальні засади цифровізації освітнього середовища закладу загальної середньої освіти. *Інформаційні технології і засоби навчання*. Київ. 2024. Т. 102. №4. С. 1–25.
74. Малієнко Ю.Б. Методика компетентнісно орієнтованого навчання всесвітньої історії у 7-му класі: методичний посібник. Київ: ТОВ «КОНВІ ПРІНТ». 2018. 96 с.
75. Мальований О. Сучасні інтерактивні інструменти для перевірки вивченого під час уроків всесвітньої історії у 9 класі. *Історія в рідній школі*. 2022. №1. С. 19–23.
76. Машика В. Т. Інтелектуальні ігри з історії. Ч. 1. Х.: Вид. група «Основа», 2016. (Б-ка журн. «Історія та правознавство». Вип. 4 (148)).
77. Міляг Р. Порівняльний аналіз дефініцій «критичне мислення» та «логічне мислення». *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*. Вінниця. 2019. Вип. 54. С. 121–125.
78. Мокрогуз О. Методичні засади використання мультимедійної презентації. *Історія в сучасній школі*. 2012. №4. С. 35–38.
79. Мокрогуз О. Оптимізація сучасного уроку на інноваційних засадах: технологія досвіду. *Історія України. Сер., Шкільний світ*. 2012. № 15 (квіт.). С. 14–19.
80. Мокрогуз О., Тандура В. Медіаосвіта в контексті шкільної історії. *Історія в сучасній школі*. 2013. № 3. С. 27–33.
81. Мокрогуз О.П. Інноваційні технології на уроках історії: навч.-метод. посіб. Харків: Основа: Тріада+. 2007. 191 с.
82. Нікора А.О. Сучасні технології навчання історії. *Історія та правознавство*. 2014. №13/14. С. 3–5.

83. Овчарук О.В. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. *Бібліотека з освітньої політики*. Київ: «К.І.С.». 2004. 432 с.
84. Оксенюк О.В. Формування національних цінностей в учнів 8-9 класів загальноосвітніх шкіл у процесі вивчення історії: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.07. Ін-т пробл. виховання АПН України. Київ, 2010. 20 с.
85. Паламарчук В.Ф. Техне інтелектус (технологія інтелектуальної діяльності учнів). Суми, 1999. 92 с.
86. Перехрест О.Г. Історична хронологія. Навчальний посібник. Вид. третє, допов. і виправ. Черкаси: ФОП Гордієнко Є.І. 2020. 121 с.
87. Пігович І. Використання мемів як засобів актуалізації пізнавальної діяльності на уроках історії. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів*. Кам'янець-Подільський. 2024. Вип. 23. С. 94–96.
88. Пігович І. Навчальні комікси та їх використання на уроках історії (з досвіду організації практичної підготовки студентів на історичному факультеті Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка). *Проблеми дидактики історії: збірник наукових праць*. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. 2024. Вип. 15. С. 203–215.
89. Підлісний М.М. Проблеми аксіології та шляхи їх вирішення: монографія. Дніпро: Видавець Біла К. О., 2020. 164 с.
90. Пізнавальні, проблемні та порівняльні задачі на уроках історії / упоряд. Н. І. Харківська. Харків: Вид. група «Основа». 2020. 143 с.
91. Пінчук О., Кохан О. Відповідальне використання штучного інтелекту: виклик для науки і освіти. *Матеріали міжнародної наукової конференції «Штучний інтелект у науці та освіті»*. Київ: УкрІНТЕІ. 2024. С. 222-225.
92. Пометун О.І., Фрейман Г.О. Практика реалізації компетентнісного підходу в суспільствознавчих дисциплінах. *Компетентнісний підхід у*

сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики. Київ: «К.І.С.», 2004. 112 с.

93. Пометун О. Компетентнісний підхід у сучасній історичній освіті. *Історія в школах України*. 2007. №6. С. 3.
94. Пометун О., Гупан Н. Нові підходи до проєктування компонентів підручника з історії для розвитку геопросторового мислення учнів. *Проблеми сучасного підручника*. 2024. Вип. 32. С. 219–221. URL: <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2024-32-209-226> (дата звернення: 15.09.2024)
95. Пометун О., Гупан Н. Питання розвитку геопросторового мислення учнів у навчанні історії в Новій українській школі. *Український педагогічний журнал*. 2024. №2. С. 137. С. 131–139. URL: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2024-2-131-139> (дата звернення: 15.09.2024)
96. Пометун О., Фрейман Г. Методика навчання історії в школі. Київ, «Генеза». 2006. 328 с.
97. Пометун О.І. Що таке логічний компонент предметної компетентності та як його розвивати в учнів. Компетентнісно орієнтована методика навчання історії в основній школі: методичний посібник / О.І. Пометун, Н.М. Гупан, В.С. Власов. К.: ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. С.96–103.
98. Пометун О.І., Власов В.С. Як розвинути в учнів ставлення та аксіологічні вміння. Компетентнісно орієнтована методика навчання історії в основній школі: методичний посібник. / О.І. Пометун, Н.М. Гупан, В.С. Власов. К.: ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. С. 125–148.
99. Проєктування освітнього середовища з використанням засобів доповненої та віртуальної реальностей в закладах загальної середньої освіти: колективна монографія /Литвинова С.Г. та ін.; за наук. ред. Литвинової С.Г. Київ: ІЦО НАПН України, 2023. 219 с.
100. Смагін І. Еволюція методичних підходів до роботи з хронологією в процесі навчання історії. *Український педагогічний журнал*. Київ: Інститут педагогіки НАПН України. 2017. №4. С. 45–51.

101. Степанченко М. Інформаційно-комунікаційне забезпечення навчання історії та правознавства: практичний аспект. *Історія України. Сер., Шкільний світ*. 2014. № 20 (жовт.). С. 4–8.
102. Третякова О. Формування просторової компетентності та картографічних умінь учнів на уроках громадянської та історичної освітньої галузі. *Інформаційний, науково-методичний журнал «Освіта Сумщини»*. Суми. 2023. № 2 (58). С. 17–20.
103. Третякова О.В. Картографічні вміння як складник просторової компетентності. *Теорія та методика навчання суспільних дисциплін: науково-педагогічний журнал*. Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка. № 1 (6). 2018. С. 3–5.
104. Фідря О. Чи можливо зрозуміти історію? (Методологія історії та формування хронологічних і просторових компетенцій учнів). *Історія в школах України*. 2004. № 5. С. 2–7.
105. Фідря О., Фідря Н. Просторова компетенція й картографічні вміння та навички у шкільних курсах історії. *Історія в школах України*. Київ: Видавництво «Педагогічна преса». 2008. № 5. С. 28–30.
106. Фідря О., Фідря Н. Просторова компетенція та картографічні вміння й навички у курсах шкільної історії. *Історія в школах України*. Київ: Видавництво «Педагогічна преса». 2009. № 5. С. 21–22.
107. Фрейман Г. Формування аксіологічної компетентності на уроках історії України в 11 класі. *Історія в школах України*. 2007. № 6. С. 13–14.
108. Шепетяк О. Логіка. Підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Фенікс, 2015. 256 с.
109. Шолойко Т. Формування хронологічної компетентності учнів на уроках під час вивчення історії України. *Наукові записки БДПУ. Серія: Педагогічні науки*. Бердянськ: БДПУ, 2020. Вип.1. С. 185–193.
110. Яковенко Г. Г. Методика навчання історії: навчально-методичний посібник. Харків: Вид-во ХНАДУ, 2017. 324 с.

111. Бродель Ф. История и общественные науки. Философия и методология истории. М.: Прогресс, 1977.
112. Вагин А. А. Методика обучения истории в школе. М.: Просвещение, 1972. 354 с.
113. Вяземский Е.Е., Стрелова О.Ю. Теория и методика преподавания истории. М.: 2003. 384 с.
114. Годер И. Приемы формирования пространственных представлений. *Преподавание истории в школе*. 1983. №5. С. 45–51.
115. Запорожец Н.И. Развитие умений и навыков учащихся в процессе преподавания истории. М.: Просвещение, 1978. 144 с.
116. Зорина Л. Дидактические основы формирования системы знаний старшеклассников. М., 1978. 128 с.
117. Пометун Е.И. Школьное историческое образование в Украине: пути развития и проблемы. Луганск, 1995. С. 112.
118. Февр Л. Бои за историю. М.: Изд. «Наука». 1991. 630 с.
119. Aktay, S., Gök, S., & Uzunoğlu, D. ChatGPT in education. *Türk Akademik Yayınlar Dergisi (TAY Journal)*. 2023. Vol. 7(2). P. 378–406.
120. Ammerer H. Comics im geschichtsunterricht: grundlagen, methoden, aufgabenformate. *Geschichte unterrichten*. 2024. 80 p.
121. Ammerer H., Windischbauer E. Diagnoseaufgaben mit Bildern. *Kompetenzorientierter Unterricht in Geschichte und Politischer Bildung*. Wien: Edition polis, 2011. 84 p.
122. Azevedo L.V. Revolutionizing History Teaching with AI. *A Journey with ChatGPT*. Zenodo. 2024. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.11624794> (Дата звернення: 17.07.2024).
123. Beltrán-Martín I. Using Padlet for collaborative learning. 5th International Conference on Higher Education Advances. Valencia: Universitat Politecnica de Valencia. 2019. P. 201–211.
124. Buchsteiner M., Jahnke P. Digitale Spiele im Geschichtsunterricht. 2021. 24 p.

125. Bykov V. Revitalizing education through the integration of cloud technologies. Educational Dimension. *Academy of Cognitive and Natural Sciences*. 2023. Vol. 8. P. 143–167.
126. Dewey J. My Pedagogic Creed. *Education Today*. New York. 1940. P. 3–17.
127. Dick E. The Promise of Immersive Learning: Augmented and Virtual Reality's Potential in Education. *Information technology and innovation foundation*. 2021. 23 p.
128. Frisch F., Schröder H., Stolz P. Sprachsensibel Bilder erschließen und interpretieren. *Geschichte unterrichten*. 2024. 40 p.
129. Held O. ChatGPT im Geschichtsunterricht. 2023. 64 p.
130. Held O. Die Rolle des Geschichtsunterrichts in Zeiten von KI: Zwischen Fakt und Fiktion: Der Einfluss von KI auf die Konstruktion und Rezeption von Geschichte. *Geschichte lernen*. Hannover: Friedrich Verlag. 2024. P. 59–63.
131. Held O. Karikaturen interaktiv– konstruktiv und effektiv statt illustrativ und dekorativ. *Geschichte lernen*. Hannover: Friedrich Verlag. 2021. P. 48–53.
132. History Education in the Digital Age. Second annual Forum for History Education. The Council of Europe. 2024. 38 p.
133. Hough L. Tool in School: Quizlet. *The magazine of the Harvard Graduate School of Education*. 2018. URL: <https://www.gse.harvard.edu/ideas/ed-magazine/18/05/tool-school-quizlet> (Дата звернення: 20.08.2024).
134. Injeong Jo & Jung Eun Hong. Effect of Learning GIS on Spatial Concept Understanding. *Journal of Geography*. 2020. Vol. 119 (3). P. 87–97.
135. Jamaludin N.F. & Sedek S.F. CANVA as a Digital Tool for Effective Student Learning Experience. *Journal of Advanced Research in Computing and Applications*. 2024. Vol. 33(1). P. 22–33.
136. Jankowiak-Maik A. Kompetencje przyszłości zaklęte w przeszłości? *Orange Foundation*. 2020. URL: <https://fundacja.orange.pl/strefa-wiedzy/post/kompetencje-przyszlosci-zaklete-w-przeszlosci> (Дата звернення: 20.08.2024).

137. Jankowiak-Maik A. Kompetencje przyszłości zakłete w przeszłości? *Orange Foundation*. 2020. URL: <https://fundacja.orange.pl/strefa-wiedzy/post/kompetencje-przyszlosci-zaklete-w-przeszlosci> (Дата звернення: 20.08.2024).
138. Kuhail M.A., A. ElSayary, S. Farooq, A. Alghamdi Exploring Immersive Learning Experiences: A Survey. *Informatics*. 2022. Vol. 9(4). P. 1–32. <https://doi.org/10.3390/informatics9040075> (Дата звернення: 20.08.2024).
139. Lambrinos N., Asiklari F. The introduction of GIS and GPS through local history teaching in Primary School. *European Journal of Geography*. 2014. Vol. 5. №1. P. 32–47.
140. Levy D., Pérez Albertos A. Teaching Effectively with ChatGPT: A practical guide to creating better learning experiences for your students in less time. Kindle Edition, 2024. 367 p.
141. Mai S., Preisinger A. Digitale Spiele und historisches Lernen. 2020. 56 p.
142. Morato D., Castelhana M., Pedrosa D., Morgado L. Work-in-progress: introduction to virtual reality headset: experiments with secondary and higher education students. iLRN 2024. Immersive Learning Research Network conference. *Immersive Learning Research Network*. 2024. 120–126 pp. DOI: <https://doi.org/10.56198/U6C0WDL9D> (Дата звернення: 20.10.2024).
143. Ofianto O., Rahmi U., Syafrini D., NingsihT. Assessing historical thinking skills in high school history education: a Padlet-based approach. *Journal of Education and Learning (EduLearn)*. 2024. Vol. 18. №3. P. 881–892.
144. Rifkind C., Brandon C. How comics work. 2019. 20 p. URL: <https://www.uwinnipeg.ca/1b19/docs/how-comics-work-web-cc-by-nc-nd.pdf> (Дата звернення: 20.08.2024).
145. Sari M., Musadad A., Suryani N. Historical Learning: Digital Map Implementation to Improve Historical Explanation Ability. *International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding*. 2018. P. 101–110.
146. Şentürk M. The effect of educational comics and educational cartoons on student attitude and motivation in social studies course. *International*

Journal of Education Technology and Scientific Researches. 2022. Vol. 7. Issue 17. P. 39.

147. Susan F. Semel. The Transformation of Progressive Practice: A Case Study of Education on the Dalton Plan. *Paedagogica Historica*. 1995. Vol. 31. Issue. 1. P. 181–208.
148. Tarr R. A History Teaching Toolbox: Volume Two: Even More Practical Classroom Strategies. Kindle. 2018. 172 p.
149. Van der Ploeg P. The Dalton Plan: Recycling in the Guise of Innovation. *Paedagogica Historica*. 2013. Vol. 49. Issue. 3. P. 314–329.
150. Westphal C. Meme for Teaching History. University of Portland's School of Education. URL: <https://edmethods.com/student-posts/meme-for-teaching-history/> (Дата звернення: 17.07.2024).
151. Гуманістичний вимір простору і часу. Сайт «Освіта.УА». URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/sociology/12354/> (Дата звернення: 20.08.2024).
152. Чат «На урок». URL: <https://naurok.com.ua/chat> (Дата звернення: 20.09.2024).
153. Чуприна М.П. Історичне рівняння- ефективний метод засвоєння знань. URL: <https://vseosvita.ua/library/istoricne-rivnanna-efektivnij-metod-zasvoenna-znan-469825.html> (Дата звернення: 28.08.2024).
154. Klokantech Technologies. URL: <https://www.klokantech.com/products/>
155. Tarr R. World History teaching resources for the high school classroom: lesson plans, worksheets, quizzes and simulation games for KS3, IGCSE, IB and A-Level teachers. URL: <https://www.activehistory.co.uk/> (Дата звернення: 20.08.2024).
156. Wikimapia. URL: <https://wikimapia.org/> (Дата звернення: 15.09.2024).
157. WorldMap. URL: <https://worldmap.maps.arcgis.com/home/index.html> (Дата звернення: 15.09.2024).
158. 5 зручних сервісів для створення стрічок часу. <https://naurok.com.ua/post/5-zruchnih-servisiv-dlya-stvorenniya-strichok-chasu> (Дата звернення: 10.08.2024).